

Київський університет імені Бориса Грінченка

КОЗИР МАРГАРИТА ВАЛЕНТИНІВНА

УДК 371.334

**ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ 5-7 КЛАСІВ УМІНЬ ДОВОДИТИ
В ПРОЦЕСІ ЗАСТОСУВАННЯ ГРУПИ ДИСКУСІЙНИХ МЕТОДІВ**

13.00.02 теорія та методика навчання (українська мова)

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2013

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському університеті імені Бориса Грінченка

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Дика Наталія Михайлівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
доцент кафедри української мови

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор,
дійсний член НАПН України,
Мацько Любов Іванівна,
Національний педагогічний університет
імені М. Драгоманова,
завідувач кафедри стилістики

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Шелехова Галина Тарасівна,
Інститут педагогіки НАПН України,
провідний науковий співробітник
лабораторії навчання української мови

Захист відбудеться «28» травня 2013 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.133.05 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Воровського, 18\2.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-Б).

Автореферат розісланий « » квітня 2013 року.

В.о. ученого секретаря
спеціалізованої вченої ради

О.В. Караман

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. У контексті багатоаспектних завдань мовної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів, перспективних напрямків розвитку вітчизняної лінгводидактики, пошуку шляхів оптимізації процесу формування комунікативної компетентності учнів достатньої значущості набуває роль учителя-словесника як носія кодифікованого варіанту української літературної мови, професійно компетентної особистості, що володіє високою культурою думки і слова, є вмілим ретранслятором інформації.

Сучасний етап розвитку національної школи характеризується посиленням уваги до мовної освіти, потребою формування особистості, яка відзначалася б свідомим ставленням до рідної мови, мовленнєвою активністю на всіх етапах володіння мовою як засобом спілкування, пізнання і впливу, високою культурою спілкування в різних життєвих ситуаціях, індивідуальною манерою спілкування.

Теоретичні основи формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів ґрунтуються на здобутках сучасної науки, насамперед лінгвістики, лінгводидактики, психології, психолінгвістики, соціолінгвістики, комунікативної лінгвістики тощо.

Одне з найголовніших завдань школи і, зокрема, шкільної мовної освіти полягає в тому, щоб навчити учнів змістовно, граматично правильно, логічно й виразно висловлювати власні думки в усній і письмовій формах. Його реалізація полягає у наближенні шкільної мовної освіти до потреб сучасного життя.

У дослідженнях сучасних лінгводидактів, які вивчали питання формування мовленнєво-комунікативних умінь, увагу зосереджено на аспектах особистісно зорієнтованої моделі мовленнєвого розвитку учнів (Н. Арутюнова, В.Бадер, О. Біляєв, М. Вашуленко, О. Глазова, І. Гудзик, Н. Дика, С. Караман, О. Караман, А. Каніщенко, Т. Ладиженська, Л. Мацько, М. Пентиліук, Н. Пашківська, Л. Скуратівський, Т. Симоненкова, В. Собко, Г. Шелехова та інші). Автори наукових праць проаналізували форми інтеграції навчального матеріалу, теоретичні засади інтегрованих уроків української мови та літератури, види міжпредметних зв'язків (Г. Грибан, Н. Голуб, С. Караман, М. Пентиліук, та інші). Проблемі загальнонавчальних умінь присвячено низку наукових досліджень. Зокрема А. Алексюк, Ю. Бабанський, І. Гудзик, В. Паламарчук, Л. Скуратівський, Н. Тализіна, працюючи над шляхами формування цих умінь, указували на їх виняткову необхідність як у навчальній діяльності, так і у життєтворчості. О. Пометун, Л. Пироженко, Е. Палихата займалися вивченням особливостей проведення інтерактивних уроків, наголошуючи на їх діалогічній основі.

Удосконалення мовленнєвої культури висвітлено в працях видатних мовознавців (В. Виноградов, О. Потєбня, В. Ващенко). Психолого-педагогічні аспекти процесу створення і вдосконалення письмових висловлювань досліджували Л. Виготський, П. Гальперін, М. Жинкін, О. О. Леонт'єв, О. Лурія, І. Синиця.

Вивчення теоретичних досліджень, пов'язаних з механізмом формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів, а також розробка комплексу ефективних дидактичних прийомів і засобів їхнього формування визначають проблему нашого дослідження.

В українській методичній літературі проблеми формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів досліджувалися недостатньо. Актуальність наукової роботи зумовлена сучасними напрямками у розвитку мовознавства,

психолінгвістики та лінгводидактики; недостатнім рівнем сформованості в учнів загальноосвітніх навчальних закладів умінь доводити, що позначається на їхньому загальному рівні мовленнєвих умінь та вмій чітко й аргументовано висловлювати власні думки; недостатньою розробленістю цієї проблеми в українській лінгводидактиці з погляду сучасних підходів до організації шкільної мовної освіти в Україні; необхідністю створення моделі формування вмій доводити на уроках української мови.

Соціальна значущість володіння учнями 5-7 класів уміннями доводити, недостатнє висвітлення цього питання в сучасній лінгводидактиці зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертацію виконано відповідно до наукової теми Київського університету імені Бориса Грінченка «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентнісної особистісно-професійної багатопрофільної університетської освіти» (державний реєстраційний №0110U006274), а також теми науково-дослідної роботи кафедри навчання української мови Київського університету імені Бориса Грінченка: «Лінгводидактичні засади формування професійної мовнокомунікативної компетентності студентів в умовах університетської освіти».

Тему дисертації затверджено вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол №9 від 25.04.2010 року) й узгоджено з рішенням бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол №6 від 28.09.2010 року)

Об'єкт дослідження – процес формування в учнів 5-7 класів умінь доводити на уроках української мови.

Предмет дослідження – методика формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів.

Мета дослідження полягає у створенні науково обґрунтованої та експериментально перевіреної методики формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів на уроках української мови.

Досягнення мети потребувало вирішення таких **завдань**:

1. проаналізувати стан досліджуваної проблеми в лінгвістичній, психологічній, педагогічній, методичній літературі та практиці навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах;
2. обґрунтувати оптимальні методи, форми й засоби, що забезпечать формування в учнів 5-7 класів умінь доводити;
3. з'ясувати специфіку етапів формування в учнів 5-7 класів умінь доводити, запропонувати раціональний шлях подолання методичної проблеми;
4. розглянути реалізацію змісту досліджуваної проблеми у чинних шкільних програмах та підручниках з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів;
5. розробити й експериментально перевірити методику формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів.

Для розв'язання поставлених завдань дисертації використовувалися такі **методи** наукового пошуку:

теоретичні – аналіз і синтез психолого-педагогічної, лінгвістичної і методичної літератури з проблеми дослідження, моделювання з метою створення лінгводидактичної моделі стану формування в учнів 5-7 класів умінь доводити; логіко-теоретичний аналіз змісту

програм і підручників з української мови, теоретичне осмислення й узагальнення педагогічного досвіду вчителів для визначення стану роботи з формування в школярів умінь доводити, розроблення змісту і методики формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування дискусійних методів;

емпіричні – педагогічне спостереження за навчальним процесом, бесіди з учителями й учнями, аналіз учнівських робіт, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний етапи) для здійснення аналізу практичної діяльності вчителів; визначення ефективності використаних методів і прийомів формування вмій доводити; педагогічне оцінювання рівня сформованості в учнів 5-7 класів умінь доводити; кількісний і якісний аналіз показників навчання шляхом оброблення експериментальних результатів для доведення ефективності запропонованої методики.

Теоретико-методологічною основою дослідження є концепції психологів і психолінгвістів (Д. Ельконін, І. Зимня, Г. Костюк, О. Леонтьєв, І. Синиця) про мовленнєву діяльність і спілкування; характеристики закономірностей психічного розвитку в підлітковому віці; вчення про діалектичний взаємозв'язок мови та мислення (Л. Виготський, М. Жинкін, С. Рубінштейн); визначення психологічної природи самоконтролю в навчальній діяльності (П. Блонський, В. Мамушин, С. Тищенко); провідні ідеї дидактів і методистів щодо комунікативно-діяльнісного підходу до навчання мови, обґрунтування змісту, форм і прийомів роботи з формування мовленнєво-комунікативних умінь (Н. Арутюнова, О. Біляєв, М. Вашуленко, І. Гудзик, М. Пентилюк, Г. Шелехова та інші); загальні положення теорії тексту (І. Гальперін, Л. Мацько, О. Москальська) і методичні засади формування в учнів текстотворчих умінь (Л. Варзацька, Т. Ладиженська, В. Мельничайко, Г. Шелехова).

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі шкіл міста Києва: №194, №137, міста Харкова «Харківський приватний лицей «Професіонал», КЗ «Луганська середня загальноосвітня школа I-III ступенів №10», КЗ «Луганська спеціалізована школа I-III ступенів №1 імені професора Льва Михайловича Лоповка», Луганської області (Попаснянські загальноосвітні школи I-III ступенів №1 та I-II ступенів №27). Експериментальним навчанням було охоплено 925 учнів 5-7 класів.

Дослідження проводилося в **три етапи**:

- *На першому етапі* (2006-2007) визначалися теоретичні засади проведення дисертаційного дослідження (об'єкт, предмет, мета, завдання, методи дослідження); обґрунтовувалася актуальність досліджуваної проблеми; здійснювався аналіз лінгвістичної, психологічної й методичної літератури з проблеми, аналізувалися навчальні програми і підручники.
- *На другому етапі* (2007-2008) проводився констатувальний зріз і аналіз його результатів; здійснювалося розроблення методики формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів; визначено вміння, які необхідно розвивати в учнів, критерії, на основі яких дібрано матеріал і розроблено завдання і вправи; підготовлено експериментальні матеріали для формувального експерименту.
- *На третьому етапі* (2008-2012) проводилася дослідно-експериментальна робота відповідно до розробленої програми і методики дослідження, перевірялася ефективність запропонованої методики формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів; здійснювався аналіз результатів дослідження, вносилися корективи до змісту додатків.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що: *уперше* розроблено та експериментально перевірено методику формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів на уроках української мови з урахуванням комунікативно-діяльнісного, особистісно зорієнтованого і соціокультурного підходів; *визначено* теоретичні засади формування вмінь доводити; *запропоновано* прийоми, форми і засоби роботи з культури спілкування в процесі дискусійних обговорень суперечливих питань; *створено* лінгводидактичну модель формування вмінь доводити, що передбачає поетапне впровадження системи вправ і завдань; *удосконалено* класифікацію дискусійних методів як провідної форми інтерактивного уроку; *подальшого розвитку* набула робота з формування в учнів 5-7 класів навичок говоріння, застосування міжпредметних зв'язків, реалізація яких забезпечує підвищення рівня розвитку дискусійних і аргументаційних умінь; робота над підвищенням рівня дискусійних і аргументаційних умінь як передумови формування вмінь доводити; окреслено перспективи розвитку вмінь доводити в учнів наступних класів.

Практичне значення дослідження визначається спрямованістю на підвищення ефективності навчального процесу і вдосконалення мовної освіти в школах України. Створено і впроваджено в шкільну практику систему роботи з формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів, яка може використовуватися для вдосконалення чинних програм і підручників з української мови, створення методичних посібників, у практичній роботі вчителів, для підвищення їхньої кваліфікації в системі післядипломної освіти, проведення лекційних курсів, практичних занять із методики викладання української мови в процесі навчання студентів-філологів.

Наукові результати дисертації **впроваджено** у навчальний процес загальноосвітніх навчальних закладів міста Києва №194 (протокол №1 від 10.09.2010 року), №137 (протокол №7 від 01.12.2010 року), міста Харкова «Харківський приватний ліцей «Професіонал» (протокол №12 від 17.05.2010 року), КЗ «Луганська середня загальноосвітня школа I-III ступенів №10» (протокол №18 від 17.12.2011 року), КЗ «Луганська спеціалізована школа I-III ступенів №1 імені професора Льва Михайловича Лоповка» (протокол №91 від 29.04.2013р.), Луганської області (Попаснянські загальноосвітні школи I-III ступенів №1 (протокол №407 від 07.12.2010р.) та I-II №27 (протокол №19 від 14.06.2010 р.)

Апробація та впровадження результатів дослідження. Основні положення дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка і на міжнародних науково-практичних конференціях, семінарах, а саме: «Україна в євроінтеграційних процесах» (Київ, 2007); «Проблеми державного будівництва» (Київ, 2008); «Україна в євроінтеграційних процесах. Актуальні проблеми лінгвістики початку XXI століття» (Київ, 2008); «Актуальні проблеми лінгвістики початку XXI століття. Проблеми державного будівництва в Україні» (Київ, 2008); «Компетентнісне навчання в системі якісної освіти» (Київ, 2009); «Україна в євроінтеграційних процесах» (Київ, 2011); «Лінгвістичні і лінгводидактичні аспекти функціонування української мови в Україні та за кордоном» (Київ, 2012); «Художній текст у різних наукових парадигмах (на матеріалі української і російської мов)» (Харків, 2012).

Публікації. За матеріалами дисертації опубліковано 15 праць, із них 9 статей надруковано у фахових виданнях, а інші – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (277 найменувань), додатків. Загальний обсяг роботи – 258 сторінок. У роботі міститься: 10 таблиць, 4 рисунки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження, визначено об'єкт, предмет, мету і завдання, методи й етапи роботи, розкрито наукову новизну та практичне значення здобутих результатів, подано дані щодо їх апробації та впровадження.

У першому розділі **«Теоретичні основи методики формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів на уроках української мови»** – розкрито суть і структуру поняття, здійснено огляд лінгвістичних, психологічних, лінгводидактичних джерел, засад формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів, з'ясовано основні аспекти здобуття знань культури спілкування в процесі дискусійних обговорень суперечливих питань, здійснено спробу уточнити визначення дискусійних методів навчання, висвітлено аспекти проведення дискусії як основної технології інтерактивного уроку; проаналізовано дидактичні особливості використання дискусійних методів на уроках української мови в 5-7 класах. Для розуміння суті поняття «формування в учнів 5-7 класів умінь доводити», що належить до культури спілкування, зроблено огляд праць, який дав підстави для висновку, що формування в учнів 5-7 класів умінь доводити є складовою культури спілкування і містить три компоненти: *психологічний* (здатність розпізнати психологічні настрої співрозмовника, адекватно реагувати на його поведінку), *моральний* (поєднання моральної свідомості і відповідної культури поведінки в різних життєвих ситуаціях) і *мовленнєвий* (дотримання культури мовлення в щоденному спілкуванні).

Для успішного формування вмінь доводити на уроках української мови в 5-7 класах ми спиралися на студії відомих психологів, психолінгвістів і дидактів про особливості розвитку особистості на різних вікових етапах, діяльнісний підхід у розвитку особистості (І. Зимня, Л. Виготський), про діяльність як основу особистості (Г. Костюк), зв'язок особистості з природним середовищем (Б. Ананьєв), особистість, яка розвивається в творчості (О.О. Леонт'єв), структуру особистості (С. Максименко, С. Рубінштейн); про розвивальне навчання (І. Зимня); психологічні чинники цілеспрямованого в навчальній діяльності (В. Давидов).

Психологи і методисти, зокрема Л. Добраєв, М. Жинкін, О.О. Леонт'єв та інші, схиляються до думки про те, що основою успішності формування вмінь доводити є розвиток здібностей учнів. Важливим для створення нашої методики є врахування досліджень щодо підвищення рівня мовної і мовленнєвої культури у працях вітчизняних лінгвістів (І. Білодід, Д. Ганич, Л. Мацько, М. Пилипинський, В. Русанівський) і лінгводидактів (Н. Бабиш, О. Біляєв, Н. Голуб, М. Пентилюк, К. Плиско), так і російських дослідників (Б. Головін, В. Костомаров, О. Лаптева, Л. Скворцов, Н. Формановська, Н. Шведова, Л. Щерба), які розробили теоретичні засади культури мовлення.

Формування вмінь доводити є складовою проблеми формування в учнів мовленнєво-комунікативних умінь, яка є достатньо актуальною, про що свідчать численні дослідження Т. Ладиженської, В. Мельничайка, М. Пентилюк, Г. Шелехової. Питання формування мовленнєво-комунікативних умінь детально розроблено у працях вітчизняних і зарубіжних лінгводидактів Н. Веніг, О. Горошкіної, Н. Дикої, Т. Донченко, М. Казанджієвої, С. Карамана, О. Князевої, О. Любашенко, Г. Михайловської, Т. Симоненкової, С. Омельчука, Г. Писарук, О. Феоктистова. Так, Г. Михайловська зауважує, що *мовленнєво-комунікативні уміння* – «це творчі вміння, які включають у себе сукупність комунікативно-мовленнєвих дій, спрямованих на сприймання, відтворення і створення висловлювань в усному (діалогічному і монологічному) і писемному мовленні відповідно до вимог ситуації спілкування». *Уміння*

доводити відноситься до такого виду вмінь, оскільки, залучаючись до цього процесу, учні не лише виділяють головне, скорочують, трансформують і інтерпретують інформацію (мовленнєві вміння), а й беруть участь у діалозі з автором тексту, вступають з ним у дискусію, доводять власну думку, створюють письмові повідомлення, адекватні підготовленій вчителем мовленнєвій ситуації (комунікативні вміння).

Аналіз наукової літератури засвідчив, що *формування вмінь доводити* – це багатоплановий, комплексний, інтегрований процес, що синтезує у собі формування декількох умінь. Спираючись на дисертацію Н. Махновської, яка вивчала питання системи навчання аргументаційних умінь, дотичне до проблеми нашого дослідження, варто звернути увагу на те, що: уміння доводити слід розглядати як важливий показник розвитку дискусійних та аргументаційних умінь, культури мовлення і загальної культури людини. При цьому формування дискусійних та аргументаційних умінь майбутнього вчителя має будуватися як цілеспрямоване оволодіння способами діяльності щодо створення мовних педагогічних жанрів; уміння доводити – комплексні, складні, інтегративні, до складу яких входять дискусійні та аргументаційні вміння; мають специфічні ознаки (цілеспрямованість, динамічність, інтегративність, самостійність, продуктивність, ієрархічність) і є цілісною системою умінь різного порядку і характеру, що мають стати одним з основних компонентів набуття комунікативної компетентності; структурні елементи аргументації по-різному проявляються і функціонують у мовних педагогічних жанрах у процесі формування вмінь доводити. Відповідно до цього мовні педагогічні жанри можна класифікувати за ступенем вираження в них структурних елементів аргументації: мовні педагогічні жанри з максимальним, середнім, мінімальним вираженням аргументаційних елементів. Така класифікація дозволяє максимально реалізувати ідею діяльнісно-жанрового підходу до навчання, оскільки сприяє більш детальному виявленню специфіки функціонування аргументаційних елементів у тому чи іншому жанрі.

Лінгвістичне обґрунтування вмінь доводити розглядається в рамках комунікативної лінгвістики, що забезпечує перспективний, на наш погляд, підхід у сучасній практиці формування вищезазначеного вміння. Цей підхід передбачає створення аргументаційного тексту (Н. Арутюнова, Г. Богін, Е. Бенвеніст, С. Гіндін, Г. Золотова, О. Лаптева, Т. Шмельова), для якого характерні такі параметри: визначення предмета і теми аргументації; ролі та функції аргументації в мовному жанрі; уявлення про цільове призначення аргументації (довести, пояснити, переконати) в залежності від ситуації спілкування; визначення можливості реалізувати структуру аргументації (максимального, середнього та мінімального ступеня) у мовних жанрах; визначення можливості розташування структурних аргументаційних одиниць у залежності від ряду факторів: мовного жанру, мовної ситуації, індивідуальності і характеру аудиторії (слухача); вимоги до досягнення ефективного спілкування в процесі аргументації.

Проаналізувавши наукові праці відомих психологів, психолінгвістів і психолінгводидактів, ми виявили, що в основі методики формування в учнів 5-7 класів вмінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів лежить комплекс чинників. До них належать врахування вікових особливостей, сформованості вмінь аудіювати, читати, сприймати, відтворювати почуте висловлювання й породжувати у свідомості власне. Саме ці психологічні процеси допомагають учням 5-7 класів опанувати знаннями й використовувати їх з урахуванням змісту мовлення та ситуації спілкування.

У другому розділі «**Стан роботи з формування в учнів 5-7 класів вмінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів**» - проаналізовано програми, методичну літературу, дисертаційні дослідження, підручники і посібники для з'ясування стану роботи з

формування у школярів умінь доводити на уроках української мови загальноосвітніх навчальних закладів і виявлення рівня сформованості вмінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів шляхом проведення констатувального зрізу.

Наші спостереження уроків української мови і літератури та інших занять, бесіди з учнями, анкетування, аналіз учнівських контрольних та олімпіадних робіт, систематичне ознайомлення з якістю усного і писемного мовлення учнів, крім позитивних якостей, дають змогу визначити структуру створення власних доведень, що порушують норми мовлення, а також говорити про низький рівень мовленнєвих здібностей, бідність активного словника, труднощі у процесі підбору вдалих аргументів, що свідчить про відсутність процесу формування в учнів 5-7 класів умінь доводити; вся робота над цією проблемою на уроках мови носить фрагментарний характер, відсутня науково обґрунтована система навчання. Як з'ясувалося, вмінню спілкуватися в різних життєвих ситуаціях (у тролейбусі, магазині, на вулиці, екскурсії тощо) школярі вчаться на уроках української мови (31,7%), на інших уроках (11,2%), за допомогою телебачення (21,7%) і радіо (18,5%), удома від батьків (19,5%), від своїх товаришів (8,7%).

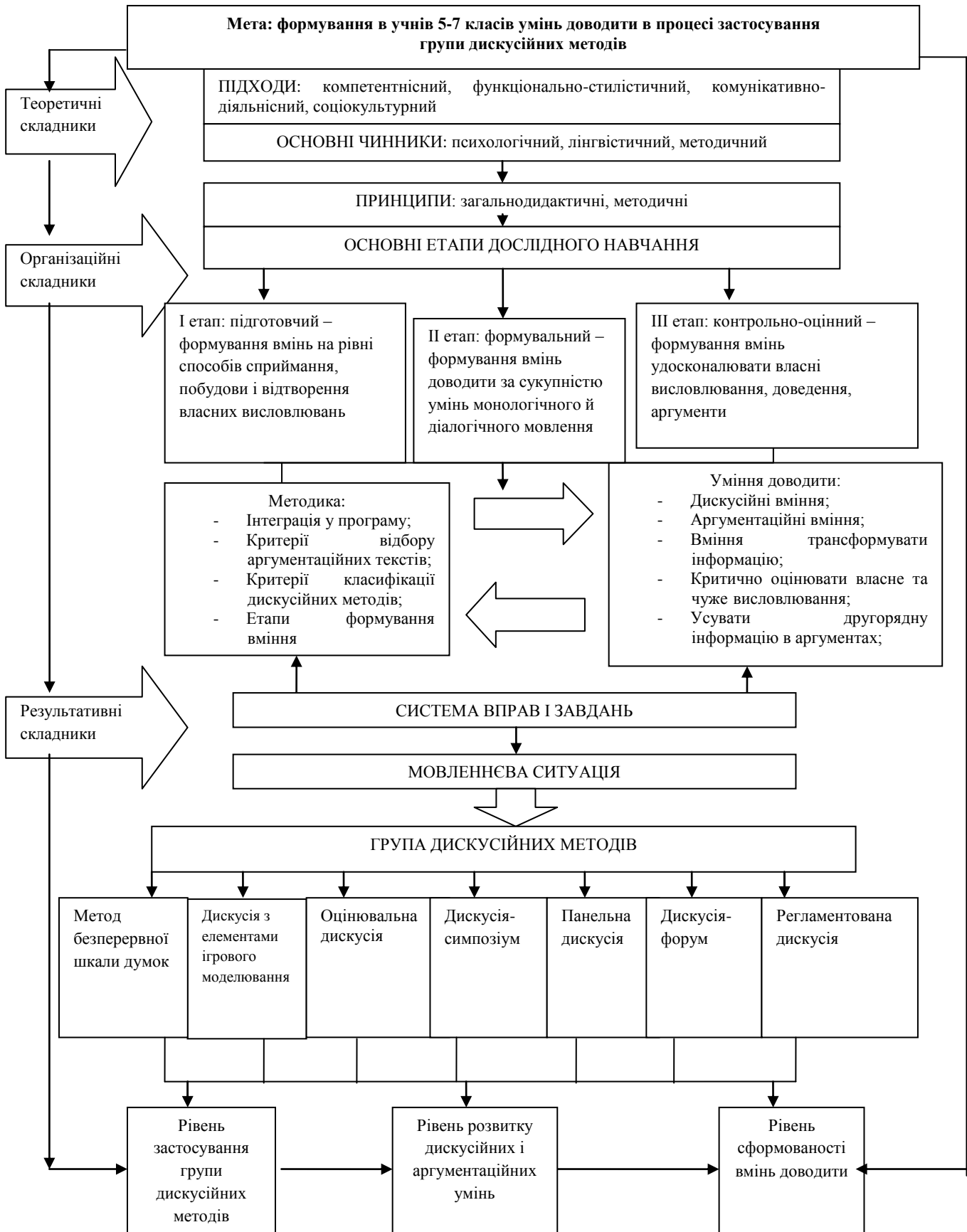
Методична система досліджуваної проблеми на уроках української мови в основній школі не відпрацьована на рівні сучасних освітянських завдань.

Таким чином, на основі результатів констатувального експерименту ми дійшли висновку, що рівень сформованості в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів на уроках української мови, недостатній. Це свідчить про необхідність розробки програми експериментального навчання та створення лінгводидактичної моделі, що передбачає систематичне впровадження комунікативно-ситуативних вправ, які стимулюють формування в учнів 5-7 класів умінь доводити, розвиток дискусійних і аргументаційних умінь, їхню потребу в спілкуванні, наближуючи модельовані умови навчальної комунікації до природних, забезпечує функціонування дискусійних методів навчання з метою узагальнення, систематизації знань учнів, удосконалення їхніх комунікативно значущих умінь, формування інтерактивної компетентності (рис. 1).

Як засвідчило анкетування, вчителі-словесники не приділяють достатньої уваги роботі з формування в учнів 5-7 класів умінь доводити, проводять її здебільшого епізодично, що негативно позначається на результатах навчання. Одержані результати підтвердили доконечну потребу систематичної роботи з формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів.

Передумовами ефективності експериментальної методики є окреслення обсягу теоретичних відомостей про формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів, розроблення критеріїв добору змісту, системи вправ і завдань, визначення місця цієї роботи у системі навчання української мови; переліку вмінь, створення системи вправ і завдань, спрямованої на їх розвиток; добір оптимальних методів, форм і засобів навчання, урахування загальнодидактичних і методичних принципів у розробленні методики.

У третьому розділі – **«Експериментально-дослідне навчання за розробленою методикою і його результати»** - визначено критерії добору змісту і системи вправ і завдань із формування в учнів 5-7 класів умінь доводити, зміст і програму дослідного навчання; описано і обґрунтовано методику експериментального навчання, представлено *лінгводидактичну модель* формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів; складено перелік умінь, які необхідно виробити в учнів; дібрано методи, форми і засоби навчання, висвітлено етапи і результати експерименту.

5 клас	48,7	36,7	56,5	42,5	72,5	56,3	72,5	56,4
6 клас	53,5	41,5	60,7	45,2	73,6	57,1	73,7	57,4
7 клас	57,3	45,3	63,5	47,9	74,7	58,6	76,1	60,1

Експериментальна методика дала загалом позитивні результати: учні експериментальних класів (ЕК) більшою мірою, ніж контрольних (КК), здобули знання щодо культури спілкування. Результати порівняльного аналізу рівнів сформованості в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Узагальнені показники рівнів сформованості в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів

Види вмінь	Рівні сформованості							
	Високий (10-12 балів)		Достатній (7-9 балів)		Середній (4-6 балів)		Низький (1-3 бали)	
	ЕК%	КК%	ЕК%	КК%	ЕК%	КК%	ЕК%	КК%
Критично оцінювати власне доведення	42,0	30,1	39,0	25,1	36,3	22,7	33,5	20,0
Порівнювати власне доведення із зразком	44,5	30,7	41,4	27,8	38,5	24,4	36,7	22,8
Вдосконалювати власні висловлювання	44,6	32,1	41,3	27,5	38,4	24,7	36,5	22,4
Усувати другорядну інформацію в аргументах	47,7	32,0	44,6	30,3	41,8	27,5	38,3	24,6

Таким чином, аналіз результатів контрольних робіт учнів експериментальних і контрольних класів засвідчив, що рівень сформованості умінь доводити в учнів експериментальних класів загалом підвищився на 16%.

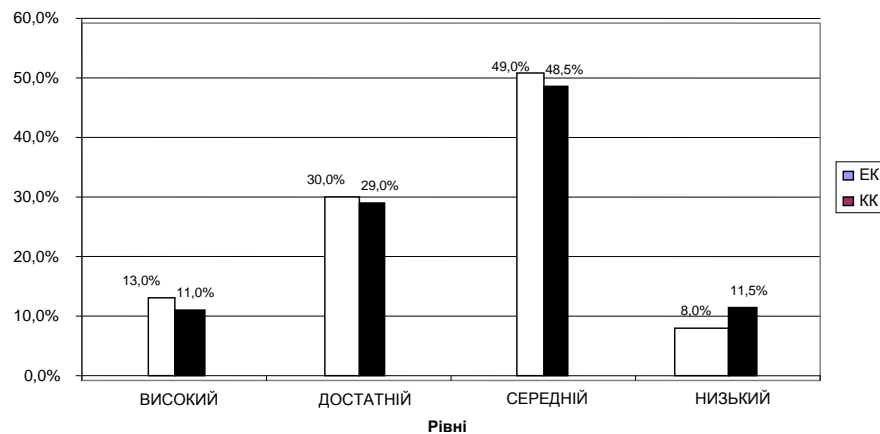

Рис.1 Середній показник рівнів сформованості умінь доводити

З'ясовано, що цілеспрямоване й систематичне використання пропонованої методики формування вмінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів сприяло подальшому розвитку в учнів 5-7 класів дискусійних і аргументаційних умінь. Аналіз здобутих результатів процесу формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів за експериментальною методикою засвідчив, що засвоєння школярами правил спілкування, умінь дискутувати й використовувати вдалі аргументи у власних доведеннях сприяє вдосконаленню їхніх навичок вербального і невербального спілкування, виробленню позитивної мотивації, підвищенню зацікавленості виучуваним матеріалом, розумінню необхідності дотримуватися культури спілкування у повсякденних життєвих ситуаціях. Урахування особистісно зорієнтованого підходу забезпечило поетапне самовираження учня як особистості в процесі формування вмінь доводити.

Констатовано, що апробована система роботи істотно впливає на вдосконалення як усного, так і писемного мовлення учнів 5-7 класів, на рівень їхньої мовної й мовленнєвої компетентностей. Комплексне впровадження методики сприяє формуванню комунікативної компетентності учнів, розвитку їхньої пізнавальної активності і творчих здібностей, самостійності, посиленню мотивації навчання, що загалом підвищує ефективність навчально-виховного процесу.

За результатами теоретичного й експериментального дослідження зроблено висновок про доцільність упровадження апробованої системи з формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів у практику навчання української мови.

ВИСНОВКИ

1. Уміння доводити власну думку в лінгводидактиці тлумачиться як один із важливих критеріїв володіння комунікативною компетентністю, ознакою високої культури мовлення. Огляд педагогічної, психологічної і методичної літератури засвідчив недостатню розробленість питання розвитку в учнів умінь доводити власну думку, що дало підстави для висновків про доцільність і своєчасність створення системи роботи з формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів.

2. В основу пропонованої експериментальної методики формування в учнів 5-7 класів умінь доводити, відповідно до поставленої мети і завдань формувального експерименту, покладено теорію поетапного розвитку розумових дій учнів, що сприяло активізації мислительної діяльності учнів, розвитку їхніх пізнавальних здібностей, підвищенню культури мовлення, навичок логічного, послідовного відтворення інформації та творчих здібностей.

3. Аналіз результатів констатувального етапу експерименту, який було проведено в 5-7 класах загальноосвітніх навчальних закладів, дав змогу виявити невисокий рівень сформованості в учнів умінь доводити, що свідчить про недостатній рівень розвитку дискусійних і аргументаційних умінь, мовленнєвої культури, їхніх творчих здібностей, про рівень загальної успішності і є одним із факторів низької мотивації щодо вдосконалення власного усного і писемного мовлення. Спостереження за навчально-виховним процесом підтвердили, що причинами цього є недостатнє усвідомлення вчителями змісту роботи над формуванням вмінь доводити.

4. Запропонована система вправ побудована з урахуванням основних етапів становлення умінь і навичок: комунікативних (зв'язно висловлювати думку, ставити доречні запитання); уміння співробітництва і взаємодії із школярами (дотримуватись принципу толерантності,

уміння слухати інших, прагнути позитивних стосунків, критикувати ідеї, а не того, хто їх висловлює, намагатись заохочувати до дискусії інших); дослідницьких (отримувати й аналізувати інформацію, висловлювати обґрунтовані гіпотези); інтелектуальних (розуміти сутність проблеми, самостійно здобувати знання і реалізовувати їх на практиці, знаходити прорахунки в позиції своїх опонентів).

5. Результативності запропонованої методики сприяло використання дискусійних методів навчання відповідно до теми, мети й типу уроку. Найбільш ефективними виявилися такі методи: дискусія з елементами ігрового моделювання, метод безперервної шкали думок, оцінювальна дискусія, панельна дискусія, дискусія-симпозіум, дискусія-форум, дискусія в стилі телевізійного ток-шоу, регламентована дискусія, проектна дискусія тощо. Експериментальне дослідження підтвердило, що ефективність навчання української мови учнів в 5-7 класах і рівень сформованості у них умінь доводити підвищиться завдяки систематичному використанню дискусійних методів навчання як самостійних, так і в складі інших методів, які стимулювали б учнів до словесного самовдосконалення, уміння добирати комунікативно доречні аргументи в умовах інтеракції; когнітивному, комунікативному, лінгводидактичному потенціалу дискусійних методів навчання української мови.

6. Оцінювання контрольних зрізових робіт здійснювалося на основі теорії поетапного формування розумових дій контролю П. Гальперіна і дослідження М. Жинкіна, І. Зимньої щодо рівнів становлення самоконтролю учнів під час навчання мови. Було визначено й схарактеризовано чотири рівні сформованості вмінь доводити: високий, достатній, середній, низький.

7. Аналіз результатів контрольних робіт учнів експериментальних і контрольних класів засвідчив, що рівень сформованості умінь доводити в учнів експериментальних класів загалом підвищився на 16%, що сприяло підвищенню рівня мовної і мовленнєвої компетентностей учнів 5-7 класів.

Проведене дослідження не претендує на всебічний розгляд формування в учнів основної школи умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів. Оскільки досліджувалася проблема на уроках української мови в учнів 5-7 класів, то подальшого вивчення потребують особливості психологічних механізмів, задіяних під час контролю за власними доведеннями; формування вмінь доводити із урахуванням принципу наступності і перспективності; формування вмінь доводити в учнів 10-11 класів у загальноосвітніх навчальних закладах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Козир М.В. Комунікативний акт – як базова методична одиниця розвитку дискусійних умінь мовної особистості у процесі інтерактивного навчання.//Педагогічна освіта: Теорія і практика. Зб. наук. пр. №9 КМПУ ім. Б.Д. Грінченка. – К., 2008р. – С.7-10.
2. Козир М.В. Системний підхід до вибору методів і прийомів навчання мови у процесі розвитку дискусійних умінь учнів 5-7 класів загальноосвітніх навчальних закладів. //Українська мова і література в школі. - №3, 2009р. – С.5-7.
3. Козир М.В. Мовленнєва активність як першооснова формування вмінь доводити в учнів 5-7 класів ЗНЗ в процесі вивчення морфології.//серія «Педагогіка і психологія». Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, випуск №35. – Вінниця, 2011р. – С.83-89.

4. Козир М.В. Теорія аргументації у формуванні в учнів вмінь доводити в ході критичної дискусії.//«Лінгвістичні дослідження». Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, випуск №32. – Харків, 2011р. – С.267 – 274.
5. Козир М.В. Лінгводидактичні особливості процесу формування в учнів 5-7 класів умінь доводити на уроках рідної мови.//«Лінгвістичні дослідження». Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, випуск №33. – Харків, 2012р. – С.269-274.
6. Козир М.В. Застосування дискусійних методів на уроках української мови. 5-7 класи. //Українська мова й література в сучасній школі. - №4, 2012р. – С.10-14.
7. Козир М.В. Формування в учнів 5-7 класів умінь доводити на уроках розвитку зв'язного мовлення в контексті методичної спадщини А.П. Медушевського.// «Науковий часопис» НПУ ім. М.П. Драгоманова, серія 10, випуск 9, 2012 р. – С.207-210.
8. Козир М.В. Дискусійні вміння як педагогічна категорія в системі мовленнєвої взаємодії учнів 5-7 класів загальноосвітніх навчальних закладів.//Рідна мова, - interklassa.pl - №39, 2013р. – С.15-18.
9. Козир М.В. Дискусія як інтерактивний компонент уроку української мови в старшій школі.//Педагогічна освіта: Теорія і практика. Зб. наук. пр.№7 КМПУ ім. Б.Д. Грінченка. – К., 2007р. – С.98-103. - У співавторстві (Дика Н.М.)

Статті у збірниках науково-практичних конференцій:

10. Козир М.В. Педагогічна майстерність вчителя як складова його професійної компетентності.// Зб. наук. пр. «Актуальні проблеми лінгвістики початку XXI століття. Проблеми державного будівництва в Україні» Київського Міжнародного Університету, випуск №17, травень 2008р. – С.392-397.
11. Козир М.В. Компетентнісне навчання в системі якісної освіти.//Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу «Україна в євроінтеграційних процесах» Київського Міжнародного Університету, випуск №17, 21-22 лютого 2009 р. – С.394-404.
12. Козир М.В. Вміння доводити – один із компонентів теорії аргументації на уроках української мови.//Матеріали XVI Міжнародної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу «Україна в євроінтеграційних процесах» Київського Міжнародного Університету, випуск №19, 19-20 березня 2011 р. – С.60-65.
13. Козир М.В. Інтерактивна компетенція як складова комунікативної компетенції в процесі вивчення української мови.// Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу «Україна в євроінтеграційних процесах» Київського Міжнародного Університету, випуск №12, 17-18 лютого 2007 р. – С.452-459. - У співавторстві (Дика Н.М.)
14. Козир М.В. Вибір стилю педагогічної взаємодії – запорука розвитку компетентної мовної особистості. //Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу «Україна в євроінтеграційних процесах» Київського Міжнародного Університету, випуск №16, 23-24 лютого 2008 р. – С.38-43. - У співавторстві (Дика Н.М.)
15. Козир М.В. Урок-діалог у системі інтерактивного навчання. //Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу

«Україна в євроінтеграційних процесах» Київського Міжнародного Університету, випуск №16, 23-24 лютого 2008 р. – С.44-51. - У співавторстві (Дика Н.М.)

АНОТАЦІЇ

Козир М.В. Формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська мова). – Київський університет імені Бориса Грінченка. – Київ, 2013.

У роботі представлено психологічні, лінгвістичні і методичні засади формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів на уроках української мови. Дослідження містить обґрунтовану й експериментально перевірену методику формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів. Суть пропонованої методики полягає у створенні системи вправ і завдань різних рівнів складності (рецептивні, репродуктивні, продуктивні), використання аргументаційних текстів у процесі дискусійних обговорень проблемних питань відповідно до етапів формувального експерименту (підготовчий, формувальний, контрольний-оцінний). Ця система реалізує комплексний підхід до формування в учнів 5-7 класів умінь доводити власну думку в процесі застосування групи дискусійних методів на уроках української мови, засвоєння психологічних процесів формування самоконтролю за якістю власних висловлювань, а також лінгвометодичних умов цього складного інтегрованого вміння.

З'ясовано суть, структуру і механізми процесу створення власних доведень; удосконалено класифікацію дискусійних методів; уточнено критерії оцінювання вміння удосконалювати власні висловлювання в процесі дискусійних обговорень; ураховано вимоги програм, можливості чинних підручників, дані констатувальних зрізів, стан досліджуваної проблеми в практиці навчання української мови. Розроблено й експериментально перевірено методику формування в учнів 5-7 класів умінь доводити в процесі застосування групи дискусійних методів.

Експериментально доведено, що запропонована методика є ефективною і сприятиме вдосконаленню усного і писемного мовлення учнів 5-7 класів.

Ключові слова: усне і писемне мовлення, вміння доводити, дискусійні й аргументаційні вміння, інтерактивні методи, група дискусійних методів, вправи і завдання дискусійного характеру, аргументаційні тексти, мотивація, самоконтроль, взаємоперевірка.

Козырь М.В. Формирование у учащихся 5-7 классов умений доказывать в процессе использования группы дискуссионных методов. - Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 - теория и методика обучения (украинский язык). - Киевский университет имени Бориса Гринченко. - Киев, 2013.

Диссертация посвящена актуальной проблеме совершенствования устной и письменной речи учащихся. Исследование содержит обоснованную и экспериментально проверенную методику формирования у учащихся 5-7 классов умений доказывать в процессе использования группы дискуссионных методов. Суть предлагаемой методики заключается в создании системы упражнений и заданий различных уровней сложности (рецептивные, репродуктивные, продуктивные), использование аргументативных текстов в процессе дискуссионных

обсуждений проблемных вопросов в соответствии с этапами формирующего эксперимента (подготовительный, формирующий, контрольно-оценочный). Эта система реализует комплексный подход к формированию умений доказывать собственное мнение в процессе использования группы дискуссионных методов на уроках украинского языка, усвоение психологических процессов формирования самоконтроля за качеством собственных высказываний, а также лингвометодических условий этого сложного интегрированного умения.

Выяснено суть, структуру и механизмы процесса создания собственных доказательств; усовершенствовано классификацию дискуссионных методов; уточнены критерии оценивания умений совершенствовать собственные высказывания в процессе дискуссионных обсуждений; учтены требования программ, возможности действующих учебников, данные констатирующих срезов, состояние исследуемой проблемы в практике обучения украинскому языку. Разработано и экспериментально проверено методику формирования у учащихся 5-7 классов умений доказывать в процессе использования группы дискуссионных методов.

В первой главе «Теоретические основы методики формирования у учащихся 5-7 классов умений доказывать в процессе использования группы дискуссионных методов на уроках украинского языка» - раскрыта суть и структура понятия, осуществлен обзор лингвистических, психологических, лингводидактических источников, основ формирования у учащихся 5-7 классов умений доказывать в процессе применения группы дискуссионных методов, выяснены основные аспекты получения знаний культуры общения в процессе дискуссионных обсуждений спорных вопросов, предпринята попытка уточнить определение дискуссионных методов обучения, освещены аспекты проведения дискуссии как основной технологии интерактивного урока, проанализированы дидактические особенности использования дискуссионных методов на уроках украинского языка в 5-7 классах. Для понимания сути понятия «формирование у учащихся 5-7 классов умений доказывать», что принадлежит к культуре общения, сделан обзор работ, который дал основания для вывода: формирование у учащихся 5-7 классов умений доказывать является частью культуры общения и содержит три компонента: психологический (способность распознать психологические настроения собеседника, адекватно реагировать на его поведение), моральный (сочетание нравственного сознания и соответствующей культуры поведения в разных жизненных ситуациях) и речевой (соблюдение культуры речи в ежедневном общении).

Во втором разделе «Состояние работы по формированию у учащихся 5-7 классов умения доказывать в процессе использования группы дискуссионных методов» - проанализированы программы, методическая литература, диссертационные исследования, учебники и пособия для выяснения состояния работы по формированию у школьников умений доказывать на уроках украинского языка общеобразовательных учебных заведений и выявление уровня формирования умений доказывать в процессе применения группы дискуссионных методов путем проведения констатирующего среза. Наши наблюдения уроков украинского языка и литературы и других занятий, беседы с учащимися, анкетирование, анализ ученических контрольных и олимпиадных работ, систематическое ознакомление с качеством устной и письменной речи учащихся, позволяют определить структуру создания собственных доказательств, нарушающих нормы речи, а также говорить о низком уровне речевых способностей, активного словаря, трудностях в процессе подбора необходимых аргументов для собственных доказательств, что свидетельствует об отсутствии процесса формирования у учащихся 5-7 классов умений доказывать. Работа над этой проблемой на уроках украинского языка носит фрагментарный характер, отсутствует научно обоснованная система обучения.

Как выяснилось, умению общаться в различных жизненных ситуациях (в троллейбусе, магазине, на улице, экскурсии и т.п.) школьники учатся на уроках украинского языка (31,7%), на других уроках (11,2%), с помощью телевидения (21,7%), и радио (18,5%), дома от родителей (19,5%), от своих товарищей (8,7%).

Предпосылками эффективности экспериментальной методики является определение объема теоретических сведений о формировании у учащихся 5-7 классов умений доказывать в процессе использования группы дискуссионных методов, разработка критериев отбора содержания, системы упражнений и заданий, определения этой работы в системе обучения украинского языка; перечень умений, создания системы упражнений и заданий, направленной на их развитие; подбор оптимальных методов, форм и средств обучения, учета общедидактических и методических принципов в разработке методики.

В третьем разделе - «Экспериментально-опытное обучение по разработанной методике и его результаты» - определены критерии отбора содержания и системы упражнений и заданий по формированию у учащихся умений доказывать, содержание и программа исследовательского обучения, описана и обоснована методика экспериментального обучения, представлена лингводидактическая модель формирования у учащихся 5-7 классов умений доказывать в процессе применения группы дискуссионных методов; составлен перечень умений, которые необходимо выработать у учащихся подобраны методы, формы и средства обучения, освещены этапы и результаты эксперимента. Изучение теоретических основ проблемы формирования у учащихся 5-7 классов умений доказывать в процессе применения группы дискуссионных методов, проведение констатирующих срезов уровня сформированности этих умений у учащихся 5-7 классов общеобразовательных учебных заведений позволило создать лингводидактическую модель, основными факторами которой являются: а) психологический; б) лингвистический; в) методический.

В систему работы по формированию у учащихся 5-7 классов умений доказывать в процессе использования группы дискуссионных методов положены основные общедидактические и методические принципы обучения.

Для внедрения исследовательской методики были использованы традиционные и дискуссионные методы, формы обучения, сконцентрированные на учащемся. Поскольку сегодня приоритетным является лично ориентированный подход к обучению, то организация процесса формирования у учащихся 5-7 классов умений доказывать предусматривала применение методов и приемов позитивной атмосферы и мотивации учебной деятельности учащихся 5-7 классов (активное слушание, комплимент, микрофон, мозговой штурм, ситуативное моделирование и др.); формирование эмоционально-ценностных ориентаций, то есть осознание, восприятие, осмысление и применение знаний (работа в парах, малых группах, разыгрывание ситуации по ролям); организацию рефлексии познавательной деятельности, т.е. систематизацию усвоенного материала, применение полученных знаний и приобретенных умений в условиях новой познавательной ситуации (аквариум, дискуссия, круглый стол).

Экспериментально доказано, что предложенная методика является эффективной и способствует совершенствованию устной и письменной речи учащихся 5-7 классов.

Ключевые слова: устная и письменная речь, умение доказывать, дискуссионные и аргументативные умения, интерактивные методы, группа дискуссионных методов, упражнения и задания дискуссионного характера, аргументативные тексты, мотивация, самоконтроль, взаимопроверка.

Kozyr M.V. Development the abilities to argue and prove during learning process with applying discussion methods in the groups of pupils of 5-7 classes. — Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.02 — Theory and methodology of teaching (Ukrainian language). — Kyiv Boris Hrynchenko University. Kyiv, 2013.

Dissertation is devoted to the actual problem of improving oral and written language of pupils. Research has substantiated and experimentally proven methodology of development the abilities to argue and prove during learning process with applying discussion methods in the groups of pupils of 5-7 classes. The essence of the proposed method is to create a system of exercises and tasks of different difficulty levels (receptive, reproductive, productive), use of argumentative texts in the controversial debate issues according to the stages of forming experiment (preparation, formation, control and evaluation). This system implements a comprehensive approach to developing abilities of pupils to bring their own opinion on the application of group discussion methods in Ukrainian language lessons, learning the psychological processes of the quality of their own self-expression and language methodological conditions of this complex integrated skill.

Found out the nature, structure and mechanisms of the process of creating your own proven controversial classification of methods, evaluation criteria specified skills to improve their speech in the debate discussion, taken into account the requirements of programs, the possibility of current textbooks, data of statements, and view on the researched problem in the practice of teaching of Ukrainian language. Developed and experimentally verified the contents, methods, forms and means of development of students' abilities to prove during learning process with applying discussion methods.

Experimentally proved that the proposed method is effective and will improve oral and written language of pupils of 5-7 classes.

Keywords: oral and written language, the ability to prove controversial and argumentative skills, interactive methods, discussion methods group, exercises and tasks with controversial traits, argumentative texts, motivation, self-control, mutual control.